

ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱՐԳԻ ՔՎԱԶԻԱՔՍԻՈՄԱՏԱՑՄԱՆ ՀԱՐՑԻ
ՄԱՍԻՆ

Հարություն Վերմիշյան

Սոցիոլոգիական գիտությունների թեկնածու
Սոցիոլոգիայի տեսության և պատմության ամբիոնի վարիչ
Երևանի պետական համալսարան
ՀՀ, Երևան, Ալեք Մանուկյան 1
Էլ. հասցե՝ harutyunvermishyan@ysu.am

Վահան Ենգիդունյան

Երևանի պետական համալսարանի սոցիոլոգիայի ֆակուլտետ
ՀՀ, Երևան, Ալեք Մանուկյան 1
Էլ. հասցե՝ engidunyan-vahan@mail.ru
Հոդվածը ներկայացվել է 02.05.2020, գրախոսվել է 18.06.2020, ընդունվել է
տպագրության 05.08.2020

Ներածություն

Սոցիալական կարգի խնդիրը շարունակում է իր ուրույն տեղն ունենալ սոցիոլոգիայի հիմնարար խնդիրների շարքում: Սոցիալական կարգի համատեքստում է սոցիոլոգիան թիրախավորում սոցիալական կառուցվածք-սոցիալական գործողության հարաբերակցման հիմնահարցը¹: Սոցիոլոգիան այս հարցը քննում է հարացուցային մակարդակում: Հարացույցներում, սակայն, առկա են տեսություններ, որոնց համատեքստում կարգը պայմանավորող ֆենոմենների հետ կապվող մոտեցումների միջև առկա են գիտելիքի ֆրագմենտարության և փոխբացառման հարաբերություններ²: Դրանք խնդրահարույց են դարձում սոցիալական կարգի գոյության համընդհանուր սկզբունքների առաջադրման հնարավորություններ³: Մասնավորապես, հստակ չէ ներտեսական կառուցվածքային տիրույթում սոցիալական կարգի որոշակի տիրույթը քննող ֆենոմենների

¹ Archer 1988, IX.

² Тернер 1985.

³ Кильдюшов 2016, 122-149.

միջև փոխհարաբերման մեխանիզմը, որը թույլ կտա հետազոտական տարրական միավորների և դրանցից կառուցվածքային առավել բարդ միավորների անցման հնարավորությունները (մասնավորապես կառուցվածքային ֆունկցիոնալիզմի և համակարգային տեսության փոխառնչությունները, որտեղ անորոշ են տարրական գործողության⁴, կրկնակի կոնտինգենտության⁵ միջև փոխազդեցության ձևերը)⁶: Նշյալ մեխանիզմի բացակայությունը մի կողմից պայմանավորում է սոցիալական կարգի գոյության անառարկելիության շեշտադրում, սակայն մյուս կողմից դրա որոշակի տիրույթը պայմանավորող բաղադրիչների ու վերջիններիս միջև առկա փոխկապվածությունների սահմանման բացակայություն՝ քվազիաքսիոմատացում⁷: Սոցիալական կարգի գոյության հիմնահարցի շրջանակներում ուշադրության է արժանի, հատկապես, Զ. Թյորների «Սոցիոլոգիական տեսության կառուցվածքը» աշխատությունը⁸, որտեղ սոցիալական կարգի գոյության հնարավորությունները դիտարկվում են դրանց ինստիտուցիոնալացման համատեքստում: Առաջադրվող տեսական մոտեցումներում կանխորոշվում է սոցիալական կարգի հնարավոր քվազիաքսիոմատիկ բնույթը, որի հետագա պարզաբանումը հողավածում կապվում է սոցիոլոգիական հարացույցերի և միջտեսական փոխազդեցությունների հետազոտության հետ: Սոցիոլոգիայի քվազիաքսիոմատացման առանձնահատկությունների հետազոտությունը ենթադրում է նաև սոցիոլոգիական գիտելիքի տեսական կողիֆիկացում և կոնցեպտուալ ստանդարտացման հետազոտություն: Չնայած սոցիալական կարգի ընդհանրական հետազոտությունների առկայության (Կիլյուշով⁹, Սոբոլևսկայա¹⁰)՝ առկա է կարգի քվազիաքսիոմատիկ ավանդույթի հետազոտական սղություն, որն անհրաժեշտ է դարձնում սոցիալական կարգի գոյության տարբեր տիրույթներ հետազոտող սոցիոլոգիական ներհարացուցային և միջհարացուցային փոխառնչությունների տեսական վերլուծության անցկացումը կարգի քվազիաքսիոմատացվածության թեզի շրջանակներում:

⁴ Парсонс 2000.

⁵ Луман 2007.

⁶ Парсонс 2000.

⁷ Тернер 1985, 385-418.

⁸ Тернер 1985.

⁹ Кильдюшов 2016, 122-149.

¹⁰ Соболевская 2013, 794-798.

Սոցիալական կարգի աքսիոմատացման խնդրահարույց բնույթը սոցիոլոգիական հարացույցերում

Սոցիոլոգիայի, որպես գիտության, զարգացման հիմքերը սերտորեն կապված են սոցիոլոգիական հետազոտական օբյեկտային և առարկայական տիրույթները գեներացնող սուբստանցիոնալ հիմնախնդիրների պարզաբանման հետ: Վերջիններս դիտարկվում են կարգաբանական տիրույթում: Իրականության կարգավորված բնույթի ընդունումը նշանակում է ներգիտական սուբստանցիոնալ հիմնախնդիրների կարգավորվող իրողություններով պայմանավորվածության ընդունում: Եթե բնական գիտություններում «ինչպե՞ս է հնարավոր բնությունը» հարցը պատասխան է ստանում սուբյեկտի կողմից բնություն հասկացություն ճանաչողական տարրերի սինթեզ իրականացնելով, ապա հասարակական գիտությունների և մասնավորապես սոցիոլոգիայի տեսանկյունից գործածելի չէ նմանատիպ տրամաբանությունը: Վերոնշյալ հարցի շրջանակներում հասարակություն հասկացությունը սինթեզող տարրերը կրում են ապրիորի պայմաններ¹¹: Այս հարցերը գոյություն ունեն սոցիալական կարգի շրջանակներում: Դրանք ենթադրում են սոցիալական կարգը քննող փաստերի և սահմանումների հարացույցերում¹² ձևավորված տեսական մոտեցումների վերանայման անհրաժեշտություն: Փաստերի հարացույցում սոցիալական կարգի հետազոտությունները մասամբ պայմանավորված են հասարակություն հասկացությունը սինթեզող տարրերի ապրիորի բնույթի ընդունմամբ: Սա նշանակում է, որ սոցիալական կարգը և վերջինիս առկայությունը նույնպես մեկնաբանվում են որպես ապրիորի իրողություն: Այն դիտարկվում է sui generis-ի շրջանակներում՝ համարվելով սոցիալական փաստ, որի, «...հիմնարար առանձնահատկությունը՝ անհատական գիտակցության վրա արտաքին ազդեցության հնարավորությունն է...»¹³: Սոցիալական կարգի ապրիորիության ընդունումը աքսիոմատացնում է սոցիոլոգիական գիտելիքը՝ այն դնելով աբստրակցիայի առավել բարձր մակարդակի վրա: Բխելով սոցիալական կարգի գոյության անառարկելիության դրույթի գերակայությունից՝ նշանակում է ներհարացուցային աքսիոմատիկ մեթոդի կիրառում՝ հասկացությանին տարրական միավորների առաջադրմամբ:

¹¹ Зиммель 1996, 508-526.

¹² Փաստերի և սահմանումների հարացույցերի մոտեցումը առկա է Ритцер 2002 աշխատությունում:

¹³ Дюркгейм 1991, 492.

Սակայն փաստերի հարացույցում խնդրահարույց են աքսիոմատիկ մեթոդի՝ սոցիալական իրականություն ներմուծման և դրանով կարգի մեկնաբանման հնարավորությունները: Մասնավորապես, խնդրահարույց են պարսոնսյան համակարգային տեսության շրջանակներում առաջադրվող տարրական գործողության¹⁴ որպես սոցիալական կարգը ձևավորող տարրական միավորից հասկացութային առավել բարդ ձևերի անցման հնարավորությունները: Առկա են նաև հասկացությունների իմաստային ինքնաբավության խնդիրներ (արդյոք «տարրական գործողություն» հասկացությունը ենթակա չէ՞ հետագա տարանջատման)¹⁵: Նշյալների առկայությունը շեշտադրում է փաստերի հարացույցում սոցիալական կարգի գոյության աքսիոմատացման խնդրահարույց բնույթը¹⁶: Տեղի է ունենում կարգի գոյության ընդգծում, առանց այդ գոյությունը պայմանավորող առավել ցածր կարգի ֆենոմենների միջև փոխազդեցությունների համապարփակ մեկնաբանման: Քվազիաքսիոմատացված սոցիալական կարգով պայմանավորված հետազոտության արդյունք հանդիսացող գիտելիքի համակարգը, այսպիսով, մեկնաբանում է սոցիալական կարգի առկայության հնարավորությունները: Հարց է ծագում՝ ինչպես է հնարավոր ընդհանրապես քննության ենթարկել հետերոգեն կարգի գործառնման հնարավորությունները: Նմանատիպ հարցադրումները գոյություն ունեն հասարակական համերաշխության հիմնարար տիպերի համատեքստում, որտեղ վերլուծական միավոր է տարրական գործողություն-կրկնակի կոնտինգենտություն փոխազդեցությունը: Եթե ընդունենք տարրական գործողությունից կրկնակի կոնտինգենտության բխեցման հնարավորությունը պարսոնսյան տրամաբանությամբ՝ կրկնակի կոնտինգենտությունը համարելով որպես իրադարձություններից կրկնակի կախվածություն, որտեղ «...Մի կողմից էգոյի բավարարումը կախված է նրանից, թե գոյություն ունեցող այլընտրանքներից որոնք է նա ընտրում: Մյուս կողմից՝ ուրիշի ռեակցիան կախված կլինի էգոյի ընտրությունից և կպայմանավորի ուրիշի ընտրությունը...»¹⁷, ապա հասկացութային առավել բազմաբարդ միավորի՝ հասարակական համերաշխության պարզաբանման տիրույթում առաջ կգան կրկնակի կոնտինգենտություն-հասարակական համերաշխություն-սոցիա-

¹⁴ Парсонс 2000.

¹⁵ Тернер 1985, 385-418.

¹⁶ Степин, Абушенко, Непейвода 2020, URL: <https://gtmarket.ru/concepts/6995>.

¹⁷ Парсонс 2000, 436-437.

լական կարգ փոխառնչությունների հետ կապվող դժվարություններ: Եթե համերաշխության մեխանիկական տիպում սոցիալական կարգի գոյության ընդունումը, որպես աքսիոմ, մասամբ ընդունելի է, քանզի նշյալ տիպը դավանող հասարակություններում «...ինտերնալիզացված արժեքներն ու նորմերը ընդհանուր են բոլորի համար...»¹⁸, ապա նույնը չենք կարող ասել ժամանակակից հետերոգեն հասարակությունների մասին¹⁹: Հետերոգեն իրականության որոշակի տիրույթում անգամ առկա է կրկնակի կոնտինգենտության շրջանակներում գործառու սուբյեկտների փոխազդեցություն՝ ընտրության բազմաբարդ մեխանիզմների կիրառմամբ: Կրկնակի կոնտինգենտությունն այստեղ գոյություն չունի միայն սոցիալական կոնտեքստում, քանզի «...Առկա են ...օրինակ՝ ժամանակային չափումը: Դեռ անորոշ իրավիճակում ուրիշը սահմանում է՝ իր վարքը...: Նա անում է... ժեստ և սպասում՝ կընդունվի արդյոք այն և թե ինչպես կընդունվի: Սրանից բխող յուրաքանչյուր քայլ համարվում է գործողություն որոշակի էֆեկտով՝ ...նվազեցնելով կոնտինգենտությունը»²⁰: Ժամանակային անորոշությունը առավել խնդրահարույց է դարձնում այն թեզը, ըստ որի՝ յուրաքանչյուր կարգ ձևավորվում է միայն կոնտինգենտության խնդրի հիման վրա, որտեղ սոցիալական կարգի կոնտինգենտացումը հանգեցնում է սոցիալական կարգի կանոնացման²¹: Դա նշանակում է սոցիալական կարգի էության օրինաչափական դրույթների առանձնացման և գիտելիքի ինքնաբավության սկզբունքի առկայություն: Իրականում առկա է ճանաչողության խնդիր՝ կապված «ի՞նչ է սոցիալական կարգը» և «հնարավո՞ր է արդյոք սոցիալական կարգ» հարցերի պարզաբանման հետ: Այս խնդիրը սուր է արտահայտված մասնավորապես սահմանումների հարացույցում շրջանառվող իմաստների ձևավորման շրջանակներում: Եթե ընդունենք թեզն այն մասին, որ կրկնակի կոնտինգենտության խնդրի առկայությունն է հնարավոր դարձնում խոսելու սոցիալական կարգի գոյության մասին, ապա սահմանումների հարացույցում հարց է առաջանում՝ ինչ իմաստ է դրվում սուբյեկտների միջև վերոնշյալ գործողություններում: Գործողության իմաստային տարրերի դուրսբերումը ենթադրում է, որ սոցիալական

¹⁸ Hechter, Horne 2003, 329.

¹⁹ Дюркгейм 1991.

²⁰ Луман 2007, 153-154.

²¹ Луман 2007.

կարգը մշտապես սահմանվող և կառուցակցվող ֆենոմեն է²²: Այն իր արտահայտումն է ստանում էթնոմեթոդաբանությունում²³: Էթնոմեթոդաբանությունը կենտրոնացած է մարդկային գործունեությամբ պայմանավորված ֆենոմենների հետ կապվող ինտերսուբյեկտիվորեն վերիֆիկացվող տվյալների միջոցով տեսության կառուցման վրա²⁴: Ինտերսուբյեկտիվ վերիֆիկացիայի գործընթացը նաև վերջինիս վերիֆիկացիա է՝ ձևավորելով վերիֆիկացիոն պարբերափուլ: Ստեղծվում է իրավիճակ, երբ վերիֆիկացիայի անընդհատությունը հարցականի տակ է դնում սոցիալական կարգի առկայության սահմանման հնարավորությունները:

Իրավիճակն առավել խնդրահարույց է դառնում, երբ հաշվի է առնվում այն, որ սոցիալական կարգի գոյությունը, որպես ճշմարտության հայեցակարգ, որն սահմանված է տեսության նկատմամբ, տվյալ տեսության միջոցով հաճախ բացատրելի չէ²⁵: Տվյալ հարցադրումների հետ կապվող խնդիրները բխում են սոցիոլոգիական գիտելիքի օնտոլոգիական և էպիստեմոլոգիական մակարդակներից: Ընդունելով այն, որ օնտոլոգիան «...ռեֆլեկտիվացնում է գոյության ունիվերսալ հիմքերը, կառուցվածքը, սկզբունքները, կազմակերպումը և դինամիկան»²⁶, պարզ է դառնում գոյության դրսևորման հիմքի վերհանման անհրաժեշտությունը: Եթե գոյության դրսևորման հիմք համարենք մատերիան, ապա սոցիալական կարգը դիտելի է իբրև մատերիայի սոցիալական ձևի դրսևորում: Այստեղ սոցիալական կարգը օժտվում է այն հատկություններով, ինչով, ըստ Իլյինի, օժտված է մատերիան. այն է՝ դինամիզմով, տարածաժամանակայնությամբ, կառուցվածքով, անդրադարձման՝ իմաստավորման հնարավորությամբ²⁷: Սակայն սոցիալական կարգի հետ կապվող սոցիոլոգիական գիտելիքում առկա հակասությունները, որոնք հետևանք են գիտելիքի քվազիաքսիոմատացման, հանգեցնում են օնտոլոգիական միջուկի ոչ միանշանակության: Վերջիններս վերաբերում են սոցիալական կարգի իմաստավորման շրջանակներում ձևավորվող գիտելիքի ինքնաբավության, սահմանների, կառուցվածքի անորոշության, որոնք գործառու են էպիստեմոլոգիական

²² Тернер 1985.

²³ Гарфинкель 2002, 42-70.

²⁴ Тернер 1985, 419-430.

²⁵ Тарский 1948.

²⁶ Ильин 2006, 112.

²⁷ Ильин 2006, 119-166.

դաշտում: Օրինակ՝ եթե սոցիալական կարգը համարենք իբրև սոցիալական կազմակերպման համընդհանուր մեխանիզմ, ապա հարց է ծագում, թե որոնք են այն հիմնարար նմուշները, որոնք բնութագրում են սոցիալական կազմակերպումը: Դրանք կարող են համարվել իմպերատիվորեն համակարգված ասոցիացիաներ, սոցիալական համակարգ կամ էլ դերերի ամբողջություն, որոնք, սակայն, չեն բացատրում, թե ինչպես է յուրաքանչյուր սոցիալական իրողություն տարբերվում մյուսներից՝ ըստ հիմնարար առանձնահատկությունների²⁸:

Այսպիսով, առկա է իրավիճակ, որտեղ սոցիալական կարգի գործառնման օրինաչափությունների բացահայտմանն ուղղված հետազոտությունները միայն որոշակի միտումների դուրսբերման խնդիր են լուծում: Այս համատեքստում, եթե անգամ ընդունենք կարգի կառուցվածքայնությունը, ապա, ըստ Գիդենսի, այն «...նման չէ նյութական կառուցվածքին, որը գոյություն ունի մարդկային գործունեությունից անկախ...»²⁹: Նշյալը շեշտադրում է սոցիալական կարգի քվազիաքսիոմատացումից հրաժարման կարևորությունը, որը հաղթահարելի չէ միայն փաստերի կամ սահմանումների հարացույցի շրջանակներում ձևավորված սոցիոլոգիական ավանդույթի որդեգրմամբ:

Եզրակացություններ

Վերլուծությամբ պարզ դարձավ, որ սոցիալական կարգի գոյության տեսական հիմքերում առկա է ներգիտական ճանաչողության խնդիր, որն առավելապես բնորոշվում է սոցիոլոգիայում առկա քվազիաքսիոմատացման ավանդույթով: Այն դիտելի է թե՛ ներտեսական, թե՛ միջտեսական փոխազդեցությունների տիրույթում առկա մոտեցումների միջև փոխառնչությունների առանձնահատկություններում և պայմանավորում է սոցիալական կարգի տեսական համընդհանուր սկզբունքների բացակայությունը, որոնք պայմանավորված են սոցիալական կարգի նկատմամբ հասկացությային միավորների դիրքավորվածության անորոշությամբ: Հետևաբար, առանձին միավորների միջև փոխկապվածություններում առկա խնդիրները գիտելիքի ֆրագմենտարության պայմաններում հարցականի տակ են դնում սոցիալական կարգի գոյության աքսիոմն ընդհանրապես:

²⁸ Тернер 1985, 385-418.

²⁹ Гидденс 2005, 19.

Գրականություն

- Гарфинкель Г. 2002, Исследование привычных оснований повседневных действий (перевод с английского Турчаниновой Ю.И., Гусинского Э.Н.), Социологическое обозрение, т. 2, N 1, с. 42-70.
- Гидденс Э. 2005, «Социология», при участии К. Бердсолл: пер. с англ., изд. 2-е, полностью перераб. и доп., Москва, «Едиториал УРСС», с. 19.
- Дюркгейм Э. 1991, Метод социологии, Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии, пер. с франц. А.Б. Гофмана, Москва, «Наука», с. 492.
- Дюркгейм Э. 1991, О разделении общественного труда. Метод социологии, пер. с франц. А.Б. Гофман, под редакцией Чибисенкова Л.С., Санкт-Петербург, «Наука», 575 с.
- Зиммель Г. 1996, Как возможно общество? пер. с нем. А.Ф. Филиппова, Зиммель Г. Избранное, т. 2: Созерцание жизни, Москва, «Юрист», с. 508-526.
- Ильин В.В. 2006, Философия: учебник. В 2 т., т. 1 (Высшее образование), Ростов н/Д., «Феникс», с. 112.
- Кильдюшов О. 2016, Проблема социального порядка (Гоббсова проблема): к эвристике и прагматике конститутивного вопроса современной теории обществ, Социологическое обозрение, т. 15, N 3, с. 122-149.
- Луман Н. 2007, Социальные системы. Очерк общей теории, пер. с нем. Газиева И.Д., под редакцией Головина Н.А., Санкт-Петербург, «Наука», 641 с.
- Парсонс Т. 2000, О структуре социального действия, Москва, «Академический проект», 880 с.
- Ритцер Дж. 2002, Структура социологической теории, Санкт-Петербург, «Питер», 688 с.
- Соболевская М. 2013, Проблема социального порядка в современной социологической теории: от дискурса порядка к порядку дискурса, «Молодой учёный», N 12 (59), г. Казань, декабрь, с. 794-798.
- Степин В.С., Абушенко В.Л., Непейвода Н.Н. Метод аксиоматический. Гуманитарная энциклопедия: концепты [Электронный ресурс]//Центр гуманитарных технологий, 2002-2020 URL: <https://gtmarket.ru/concepts/6995> (последняя редакция: 01.02.2020) (дата обращения 20.04.2020).
- Тарский А. 1948, Введение в логику и методологию дедуктивных наук, Москва, Государственное изд. иностранной литературы, 327 с.

Тернер Дж. 1985, Структура социологической теории, Москва, «Прогресс», 464 с.

Archer M. 1988, Culture and Agency: The Place of Culture in Social Theory, Cambridge, Cambridge University Press, 384 p.

Hechter M. & Horne C. 2003, Theories of Social Order. A Reader, Stanford Social Sciences, 329 p.

ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱՐԳԻ ՔՎԱԶԻԱՔՍԻՈՄԱՏԱՑՄԱՆ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ

Հարություն Վերմիշյան, Վահան Ենգիդունյան

Ամփոփում

Սոցիոլոգիական գիտելիքի համակարգում խնդրահարույց է համարում սոցիալական կարգի հնարավոր քվազիաքսիոմատացման ավանդույթը: Սոցիալական կարգի գոյության տեսական սոցիոլոգիական մեկնաբանումները հիմնականում կիրառվում են կարգի քվազիաքսիոմատացման տիրույթում: Մասնավորապես, գոյություն ունեն սոցիալական կարգը բնութագրող կոնցեպտուալ համակարգի տարրերի միջև փոխազդեցության խնդիրներ, որոնք սոցիոլոգիական գիտելիքի օնտոլոգիական և էպիստեմոլոգիական մակարդակում վերածվում են կարգի անառարկելիության ընդունմանը՝ առանց դրա հետ կապվող գիտելիքի միջգիտակարգային փոխկապվածությունների ձևավորման:

Բանալի բառեր՝ սոցիալական կարգ, քվազիաքսիոմատացում, կոնտինգենտություն, օնտոլոգիա, էպիստեմոլոգիա, հարացույց, կառուցվածք:

О ВОПРОСЕ КВАЗИАКСИОМАТИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНОГО ПОРЯДКА

Арутюн Вермишян, Ваан Енги́дунян

Резюме

Целью данной работы является изучение традиции возможной квазиаксиоматизации социального порядка, что считается проблематичным в системе социологических знаний. Анализ вопроса подтверждает тезис о том, что социологические теоретические интерпретации существования социального порядка в основном используются в области квазиак-

сиоматизации последнего. В частности, существуют проблемы взаимосвязи между элементами концептуальной системы, характеризующей социальный порядок, которые на онтологическом и эпистемологическом уровне социологического знания превращаются в принятие неоспоримого порядка без формирования междисциплинарных взаимосвязей связанных знаний.

Ключевые слова – социальный порядок, квазиаксиоматика, контингентность, онтология, эпистемология, парадигма, структура.

ON THE ISSUE OF QUASI – AXIOMATIZATION OF THE SOCIAL ORDER

Harutyun Vermishyan, Vahan Yengidunyan

Abstract

The aim of the work is to study the tradition of possible quasi-axiomatization of the social order, which is considered problematic in the system of sociological knowledge. As a result of the analysis, the thesis is confirmed that the sociological theoretical interpretations of the existence of social order are mostly used in the field of order quasi-axiomatization. There are problems of interconnection between the theoretical elements characterizing the social order. At the ontological and epistemological level these develop into the acceptance of the indisputability of order, without the formation of interdisciplinary interrelationships.

Key words – social order, quasi-axiomatization, contingency, ontology, epistemology, paradigm, structure.